

Prostovoljno delo mladih, državljanska odgovornost in koronavirus

Dr. Anica Mikuš Kos

Namen sestavka je prikazati sedanje stanje epidemije in odziva državljanov nanjo kot izkušnjo ali spodbudo za krepitev vzgoje otrok in mladih za solidarnost v okviru šolskega sistema.

Razmišljanja o solidarnosti in prostovoljnem delu v času koronavirusa

V kriznih časih priplava na površje človeške narave in se udejanja več dobrega in več slabega kot v običajnih časih. Vendar mislim, da v dosedanjem času vsaj zaenkrat mnogo bolj izstopa dobro – pripravljenost pomagati ljudem, solidarnost. Nevladne organizacije, ki so organizatorice velikega dela prostovoljstva, imajo izkušnjo, da se v sedanji epidemiji ljudje v velikem številu odzivajo na vabila za delovanje v različnih oblikah pomoči ljudem v stiskah, čeprav se s svojim sodelovanjem v večji meri izpostavijo možnosti okužbe. Tudi javni zavodi v znatno večji meri sodelujejo s prostovoljci kot pred epidemijo.

Pomoč sočloveku v stiski je sestavni del socialnega tkiva in je vselej obstajala. V okoliščinah množične ogroženosti ali nesreč je takšna pomoč tem bolj potrebna in njena vrednost očitna, zlasti če drugi viri, ki nam zagotavljajo temeljno varnost in dobrobit, niso na voljo ali ne zadoščajo. Množične nesreče ali ogroženosti so okoliščine, v katerih se prebudi speča pripravljenost po-

magati drugemu. Te oblike pomoči se dogajajo bodisi neformalno v individualni povezavi med dvema človekoma ali na različnih stopnjah neformalne ali formalne organiziranosti. V svetu s tako visoko stopnjo strukturalnosti in organiziranosti, kot je ekonomsko razviti svet, v katerem živimo, postaja formalno organizirano prostovoljno delo vse bolj pomembno, četudi je verjetno v stvarnosti še vedno bolj prisotno in v pomoč večjemu številu oseb spontano neformalno prostovoljno delo.

Koliko aktiviranja socialnega kapitala v obliki človeških virov za pomoč ljudem v stiski sprožijo okoliščine, ki prizadenejo veliko število ljudi, se običajno ne meri. Ostajajo le anekdotični spomini in poljubne generalizacije. Zadnji veliki val porasta prostovoljstva se je zgodil v Sloveniji v letih vojn v državah nekdanje Jugoslavije ob prihodu beguncev iz Hrvaške in predvsem iz Bosne in Hercegovine. Tedaj je ta val segel predvsem v srednje šole. Prostovoljske dejavnosti so se vgradile v delovanje mnogih srednjih šol in številni mladi prostovoljci so pod vodstvom svojih mentorjev pomagali otrokom beguncem pri učenju za šolo in pri učenju slovenskega jezika, izvajali športne in druge prostočasne dejavnosti, prijateljevali so z njimi, skrbeli za psihosocialno podporo otrokom beguncem in jim namenjali predvsem izkušnjo človečnosti. Ta je bila še kako pomembna kot protiutež izkušnji zla, nepravčnosti, izgubi zaupanja in upanja, ki so jo doživeli otroci v vojnah. Posledice tega vala prostovoljstva so bile dalekosežne. Prostovoljno delo dijakov se je usidralo

v šolski sistem in postalo trajno delovanje v mnogih srednjih šolah. Zgodilo pa se je še nekaj zanimivega. Mnogi otroci begunci, ki so se všolali v slovenske šole, so kot srednješolci tudi sami postali prostovoljci. Obiskovali so domove za starejše, pomagali mlajšim otrokom in opravljali različna druga prostovoljska dela. Ob obiskih na srednjih šolah smo pogosto lahko ugotovili, da so otroci priseljenci v nesorazmerno velikem številu zastopani med prostovoljci. Vedno govorimo, da zlo poraja zlo, le redko pa slišimo, da dobro poraja dobro.

Drugi, kratkotrajnejši in morda manj obsežni val prostovoljstva, ki se je mnogo manj dotaknil šol, se je zgodil v Sloveniji ob prihodu novih beguncev predvsem iz držav Bližnjega vzhoda, pa tudi srednje Azije in severne Afrike. **Vsaka krizna situacija ima svoje značilnosti, in prostovoljstvo poleg osnovne pomoči ljudem v stiski prevzema še različne dodatne vloge.** V tem primeru je imelo prostovoljstvo tudi prizvok socialnega aktivizma, izražanja sprejemanja beguncev, pripravljenosti pomagati; delovalo je kot protiutež indiferentnosti ali odklonilni držbi državnih sistemov do sprejema beguncev v Sloveniji.

Vrednost prostovoljnega dela

Osnovna vrednost prostovoljnega dela je zmanjševanje stisk, prikrajšanosti, ogroženosti, trpljenja ljudi, ki nimajo drugih zadostnih virov pomoči. Epidemije, naravne nesreče, vojna dogajanja prinašajo nove okoliščine, nove potrebe po človeških virih, tudi po aktiviranju državljanske solidarnosti in prosocialnega vedenja, ki se izkazuje s prostovoljnim delom. Odziv prostovoljcev je običajno hiter, realizacija ne potrebuje administrativnih procedur, delujejo ljudje, ki so entuziasti, državljani ali civilna družba hitreje odkrivajo težave, zlasti lokalne težave, in marsikdaj lažje uvajajo pristope reševanja problemov, zlasti problemov na lokalni ravni.

Aktivirani socialni kapital ne prispeva le z opravljenim delom, izraženim v delovnih urah ali številu storitev. Socialni kapital vsebuje še dve dragoceni komponenti. Prva je kreativno in inovativno iskanje rešitev v življenjski praksi. Gre za množico drobnih ali večjih rešitev, praktičnih izumov, katerih pomen je lahko velik na lokalni ali celo na širši družbeni ravni. To je lahko

iniciativa državljanov kar tako ali pa se ideja porodi v nevladni organizaciji. Naj omenim primer iz sedanjosti: zamisel o šivanju zaščitnih mask na domu ni izšla iz kake znanstvene institucije ali vladnega premisleka; je domislica ljudi kar tako.

Drugi pomemben stranski učinek prostovoljske pomoči sočloveku je prispevek k vzdušju človečnosti, občutku varnosti, občutku povezanosti s skupnostjo. Ta ni omejen na osebe, ki so neposredno vključene v proces prostovoljskega delovanja. Seže do velike množice državljanov. Ljudje živimo v blokkih, pa se komajda pozdravimo. Zdaj pa ti sosedja reče: »Če kaj potrebujete, kar povejte«, kar ti da dober občutek tudi, če ničesar ne potrebuješ. Podobno je, ko slišimo v medijih zgodbe o altruistični pomoči ljudem v stiski. Še bolj pomemben za duhovno preživetje in psihično odpornost je ta učinek tedaj, ko je zlo povzročeno po človeku – kot so oboroženi spopadi, terorizem. Tedaj je zavest, da je v ljudeh poleg zla tudi veliko dobrega ali več dobrega kot zla, nadvse cenjena. Zaznano dobro in solidarnost vplivata na življenjsko filozofijo, na videnje sveta in sebe v njem, spodbujata upanje članov skupnosti in prispevata k etosu človečnosti skupnosti, ki jo tvorijo.

In razmišljanja onkraj koronavirusa

Zakaj pišem o znanih rečeh? K izraznosti genov dobrega pri ljudeh vseh starosti veliko prispeva socializacija v otroštvu. Rada bi opozorila na priložnost, ki jo ponuja sedanja epidemija za prosocialno vzgojo otrok. Otrok je pod vplivom mnogih socializacijskih okolij. V prispevku naslavljam drugo za družino najbolj pomembno socializacijsko okolje – šolo. Presegli smo čase, ko smo vse dobro in slabo pripisovali zgolj družini. Danes vemo, da se veliko enega in drugega zgodi otroku tudi zunaj družine. Med zunajdružinskimi socializacijskimi prostori je gotovo najbolj pomembna šola. V šoli so vsi otroci.

Čas, v katerem tako očitno prepoznavamo pomen medčloveške solidarnosti in prosocialnega vedenja, se mi zdi nadvse primeren za spodbudo šolskemu sistemu, da nameni več pozornosti vzgoji otrok za takšno vedenje in pripravi otroke za prevzemanje dejavne vloge v skup-

nosti z namenom izboljševanja življenja ljudi s težavami in dobrobiti skupnosti kot celote. Razmišljam predvsem o prostovoljnem delu otrok v osnovnih in srednjih šolah. To je dejavnost, v kateri se otroci in mladostniki ob izkušnji učijo človečnosti in državljske odgovornosti. **Šola ima veliko možnosti in priložnosti za razvijanje in spodbujanje empatije pri otrocih, za ustvarjanje priložnosti za prosocialno vedenje in delovanje.**

Če šola opremlja otroke in mladostnike z znanji, potrebni za življenje in sožitje z ljudmi, če jih uči prve pomoči osebam, katerih življenje je ogroženo, je prav, da jih vzgaja tudi za to, kako se odzvati na stiske drugih in ogroženost skupnosti. Priložnosti za prostovoljno delo je v našem svetu veliko tudi brez množičnih nesreč. Da pa so tudi množične nesreče sestavni del življenja, doživljamo sedaj in vemo, da se lahko ponovno zgodijo v tej ali oni obliki v prihodnosti. Pa tudi če ukrotimo vse viruse tega planeta, nam bodo ostali vojne, oboroženi konflikti, podnebne katastrofe. Zlasti pa nam bo vsaj še za dogleden čas ostala in se stopnjevala socialna neenakost in skrajno nepravilna delitev sredstev, v kateri ostaja veliko število ljudi potrebnih pomoči iz svojega socialnega okolja.

Prostovoljno delo v šolah

V Sloveniji je prostovoljno delo v okviru šolskega sistema dokaj razvito. Gre za dejavnost v korist drugega ali skupnosti, ki jo mlada oseba opravlja po lastni odločitvi in brez materialne nagrade. Prostovoljec ja lahko otrok, ki pomaga svojemu vrstniku ali mlajšemu učencu pri učenju, to je lahko srednješolec, ki obiskuje staro osebo v domu za starejše. Možnosti so neskončne. Pomembno je, da prostovoljec opravlja delo, ki ustreza njegovi starosti, njegovim zmogljivostim. Za delovanje mladega prostovoljca je potrebna privolitev staršev. Delo poteka pod vodstvom mentorja; to so šolski svetovalni delavci ali učitelji. Mentorstvo je zahtevna in odgovorna vloga. Mentorji morajo biti usposobljeni za svoje delo in morajo biti deležni ustrezne podpore vodstva šol in svojih kolegov. Pogoj za kakovostno in trajnostno prostovoljno delo v okviru šole sta dobra organizacija dela in ustrezno mentorstvo.

Šolsko prostovoljno delo vsebuje več komponent: pripravo prostovoljca za njegovo delovanje, delovanje prostovoljca, spremljanje in podporo mentorja ter kontinuirano refleksijo dogajanj. Posebej opozarjam na komponento refleksije. Ta je pomemben vzvod državljske vzgoje. V pogovorih z mentorjem in člani svoje skupine prostovoljec reflektira svoja opažanja, svoje delovanje, svojo vlogo v množici individualnih in družbenih dogajanj, ki povzročajo stisko osebe, kateri pomaga, ali svoj položaj v delovanju v korist skupnosti.

Prostovoljno delo prinaša šoli številni koristi. Je učna ura solidarnosti in državljske odgovornosti z izkustvenim učenjem. Takšno učenje ima večje učinke kot zgolj besedna obravnava državljske vzgoje. Prostovoljno delo v okviru šole vpliva pozitivno na psihosocialno vzdušje šole, je vir človeških energij za pomoč učencem v učnih ali drugih težavah, deluje pozitivno na osebnostni razvoj prostovoljcev, ima preventivno vrednost pri zmanjševanju psihosocialnih težav na šoli. Če prostovoljci pomagajo osebam zunaj šole, poraste ugled šole v okolju. To je tudi investicija v socialni kapital prihodnosti. Raziskave kažejo, da osebe, ki so delovale v otroštvu ali mladosti kot prostovoljci, večinoma tudi kot odrasli delujejo proaktivno na področju širjenja in udejanjenja vrednot in praks solidarnosti. Mnogi v svojih poklicnih vlogah (učitelji, psihologi idr.) širijo prostovoljno delo.

V sedanjem času je prisotnost organiziranega prostovoljnega dela učencev in dijakov na osnovni ali srednji šoli odvisna od dobre volje, interesa, zavzetosti šolske svetovalne delavke ali učiteljice ali naravnosti ravnatelja. Vsekakor se mi zdi čas epidemije in čas po njej zelo ustrezen za nova prizadevanja in odločitve glede vloge šole pri vzgoji otrok in mladih za prosocialno vedenje in sistemsko vgrajevanje prostovoljstva v delovanje šolstva. To bi povečalo število učencev in dijakov, ki bi v času svojega šolanja imeli možnost dobiti izkušnjo proaktivnega delovanja v korist drugih.

Naj strnem svoje sporočilo: sedanje razmere so naravna priložnost in dober učni trenutek za sistemsko razvijanje prostovoljnega dela v šolskem sistemu, kar je tudi vlaganje v socialni kapital prihodnosti. ■